

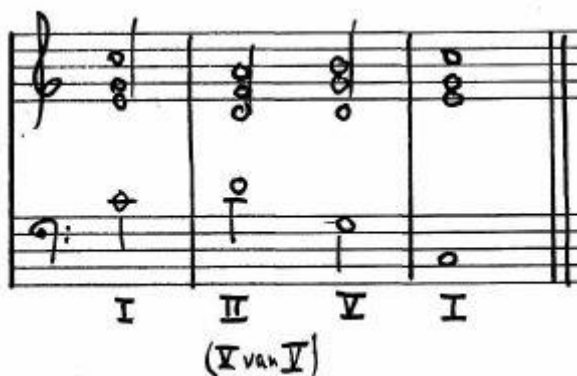
ZIJN ER DRIE TONALE FUNCTIES?

De leer der tonale functies is gebaseerd op de waarneming dat alle accoorden ofwel de tonica bevestigen ofwel in tegenstelling tot de tonica staan. Sinds Rameau worden als de drie tonale functies aangenomen: tonica, dominant en subdominant. Het doet hier niet ter zake na te gaan in hoeverre het feit dat in de majeurtonaliteit de drieklanken op de 1ste, 5de en 4de trap gelijke grootheden zijn, namelijk grote-terts-drieklanken, debet is aan het vaststellen van drie tonale functies.

Over de betekenis en gerichtheid van de tonica (het duidelijk statische element) en de dominant (het duidelijk dynamische element) zijn alle theoretici het eens. De theorieën over de betekenis en gerichtheid van de subdominant lopen echter nogal uiteen. Zeker is dat tonica en dominant onaantastbare 'beginselvaste' hoofdfuncties zijn, doch dat de subdominant daarnaast wel degelijk aantastbaar is, weinig 'beginselvastheid' vertoont, kortom voor een hoofdfunctie te weinig stabiliteit vertoont. Iedere chromatische wijziging van de drieklanken op de tonica en de dominant (behalve de alteratie van het minst essentiële element, namelijk de kwint) tast immers ipso facto de grondtonaliteit aan, terwijl de accoorden met subdominant-functie bijna naar believen gealtereerd kunnen worden zonder gevaar voor een verliezen van de grondtonaliteit. Deze chromatische wijzigingen van de accoorden met subdominant-functie hebben veeleer een indirecte maar onmiskenbare bevestiging van de grondtonaliteit tot gevolg.

In de eenvoudigste cadens I – IV – V – I kunnen het tonica- en het dominant-accord niet vervangen worden door hun plaatsvervangers (resp. VI en III) zonder de waarde van de cadens (d.i. korte karakteristiek van de tonaliteit) aanmerkelijk te verzwakken. Wordt echter IV vervangen door diens plaatsvervanger II, dan blijkt de cadens beduidend aan kracht en karakteristiek gewonnen te hebben. In de praktijk wordt gewoonlijk de eerste omkering van de 2de trap gebruikt. Dit accord is zelfs zo karakteristiek voor de toonaardaanduiding, dat iedere modulatie met het bereiken van II⁶ in feite beslist is. De formule I – II⁶ – V – I treft men dan ook in de literatuur als afsluiting in overvloed aan.

In de mineurtonaliteit zou de kracht van II⁶ nog toegeschreven kunnen worden aan het feit dat II daar een verminderde drieklank is, een accord dus dat door zijn opwaartse én afwaartse leidtoon een uitgesproken dynamisch karakter bezit. In majeur is II een kleine-terts-drieklank, een neutraal accord zonder opvallende interne eigenschappen. Toch is ook daar in de cadens de stuwende kracht van het accord onmiskenbaar. Wordt II opgevat als de diatonische dominant van V, dan is een plausible verklaring van deze eigenschap gevonden.

In bijgaand voorbeeld is de oplossingsneiging van II naar V nagenoeg even sterk als die van V naar I. Door de sprong II – V wordt de dynamiek van V zelfs aanmerkelijk versterkt.

De cadens I – II – V – I blijft, evenals zijn gebruikelijke variant I – II⁶ – V – I, nog binnen de betrekkelijk enge grenzen van de diatoniek. De alteraties van de accoorden met zogenaamde subdominant-functie, waarvan reeds sprake was, verbreken weliswaar deze enge grenzen maar bezorgen de betreffende accoorden dan ook een onverhulde dominant-functie t.o.v. V. De meest voor de hand liggende alteratie is, uitgaande van het gekozen voorbeeld, de verhoging van de terts van II.

I V van V V I
II 3#

Het is niet de bedoeling alle gebruikelijke alteraties van de zogenaamde subdominant-accorden stuk voor stuk te behandelen. Volstaan moge worden met de constatering dat de bedoelde alteraties (verhoogde 4de trap, verlaagde 6de trap in majeur, verlaagde 2de trap) in wezen geen ander doel hebben dan de zogenaamde subdominant-accorden minder of meer duidelijk te vervormen tot dominant voor V. Vandaar waarschijnlijk dat het overmatig kwint-sext-accorde, het overmatig tertskwart-accorde, het Napolitaans sext-accorde (om er een paar te noemen) een gereede veelvuldige toepassing gevonden hebben.

Ernest W. Mulder noemt de hier bedoelde chromatische wijzigingen concentrische alteraties. Daartegenover stelt hij de excentrische alteraties. De volgende omschrijving van deze begrippen kan wellicht dienstig zijn om dit betoog nader te verduidelijken. Concentrische alteraties zijn chromatische wijzigingen waardoor de tonaliteit wel in feite maar niet in opvatting verlaten wordt. Door excentrische alteraties wordt de tonaliteit zowel in feite als in opvatting verlaten. Alle accoorden met concentrische alteraties stuwen op een of andere wijze naar V. Wordt V niet door een nadere cadens als tijdelijke of blijvende tonica bevestigd, dan behoudt V de dominantdynamiek, in versterkte mate zelfs, ten bate van de heerschappij der grondtonaliteit. Alle accoorden met excentrische alteraties stuwen naar een andere trap dan V.

III 3# VI
(V van VI)

Bijvoorbeeld: door de tertsen van III te verhogen wordt de 6de trap van de toonladder tijdelijke tonica. De 6de trap noch welk accoord ook dat op deze 6de trap als grondtoon gebouwd kan worden heeft dynamische betekenis t.o.v. de tonica. Na deze verbinding is er geen enkele noodzaak onmiddellijk verder te gaan naar I. De grondtonaliteit is definitief verlaten. Of dit tijdelijk dan wel blijvend het geval is doet er dan verder niet toe.

Met dit alles is een welbewuste poging gedaan de subdominant als hoofdfunctie te onttronen. De lespraktijk heeft mij bewezen dat deze gedachtegang in alle stadia van het harmonisch onderricht goede diensten bewijst.

Een laatste, hoewel minder sprekende constatering moge nog vermeld worden. Van de plaatsvervangende nevenaccorden staan III en VI in ongeveer gelijke tussenpositie. Als nog even aangenomen wordt dat, zoals de gangbare tonaliteitsleer veronderstelt, tonica, dominant en subdominant gelijkwaardige hoewel verschillend gerichte hoofdfuncties zijn, houdt III het midden tussen I en V, en staat VI op soortgelijke wijze tussen I en IV. Hoewel III van nature meer plaatsvervanger is van V (grondtoon en tertsen van V zijn resp. als tertsen en kwint in III opgenomen) richt III zich toch bij daarvoor gunstige omstandigheden wel op I. M.a.w. III staande tussen I en V richt zich van nature op V, maar kan zich bij gunstige omstandigheden niet onttrekken aan de sterke werking van I.

De kleine-terts-drieklank van de 6de trap, op analoge wijze staande tussen I en IV, richt zich van nature op de hoofdfunctie van I. Een zich richten op de zogenaamde hoofdfunctie IV komt echter zelden of nooit voor. Doet VI dit wel, dan verandert de grondtonaliteit. De tonica-eigenschappen van I gaan dan over op IV.

Is de gevolgde gedachtegang juist, dan zou de conclusie kunnen luiden: de accorden met zogenaamde subdominant-functie nemen in betekenis toe naarmate zij zich meer of meer duidelijk manifesteren als dominant van V. De subdominant zou dan als tonale hoofdfunctie kunnen vervallen.